

Účinná pomoc dítěti s vývojovou dysfázií

PaedDr. Milena Vránová

Opoždění ve vývoji řeči u dítěte může mít mnoho příčin: nepodnětné prostředí, nevyrovnaný psychický vývoj dítěte, sluchová vada nebo i lehká neložisková poškození centrální nervové soustavy, která mohou vzniknout v těhotenství či v období kolem porodu, a řada dalších. Učitelky v mateřských školách se s dětmi, které začnou mluvit později, nyní setkávají stále častěji. Po vyšetření u odborníka (klinického logopeda, foniatra, neurologa, klinického psychologa) se pak od rodičů dozvídají, že dítě má vývojovou dysfázií.

Pedagog v mateřské škole může dítěti opravdu hodně pomoci, a to nejen s rozvojem řečových dovedností. Je však potřeba, aby dětem s touto vadou a jejich potřebám porozuměl.

Definice vývojové dysfázie

Existuje řada definic vývojové dysfázie, neboť se jedná o **velmi komplikovanou vadu řeči s mnoha příznaky**.

Vývojová dysfázie totiž zasahuje celou osobnost člověka. Nejjednodušší definici této vady řeči uvádí Eva Škodová v publikaci *Klinická logopedie* (2003): „Vývojová dysfázie je specificky narušený vývoj řeči, projevující se ztíženou schopností nebo neschopností naučit se verbálně komunikovat, i když podmínky pro rozvoj řeči jsou přiměřené.“

Děti s vývojovou dysfázií se často celkově vyvíjejí odlišně než jejich vrstevníci, protože se jedná o poruchu vývoje mozku, která se vyskytuje **asi u 3–5 % dětské populace**, přičemž u nezralých novorozenců je její výskyt až osmkrát vyšší. Děti s touto poruchou mají problém s porozuměním řeči a následně pak i s celkovým vývojem řeči.

Příznaky a projevy vývojové dysfázie

První slova se u dětí s vývojovou dysfázií objevují většinou kolem prvního roku – tak jako u ostatních dětí –, ale je jich jen několik, jako např. „ham, bú, pa“, a další slovní zásoba dlouho nepřibývá. Rodiče říkají: „On je chytrý, všemu rozumí, jen nechce mluvit.“ Někteří dokonce tvrdí: „On je jen líný.“ Záměrně používám výraz „on“, pro-

tože vývojovou dysfázií mají mnohem častěji chlapci než děvčata.

A pokud se tyto děti chtějí dorozumět, pak často používají **přirozenou gestikulaci a mimiku**. Jestliže se „nedomluví“, většinou následuje **vztekaní, až agrese**. Dlouho používají jen izolovaná slova; věty se u dětí s vývojovou dysfázií objevují až po třetím roce, u těžších forem i kolem pátého roku. Některé děti mohou začít mluvit dříve, ale jejich řeč je téměř nesrozumitelná, takže se opět „nedomluví“, a proto se také často vztekají. Rodičům dětí s vývojovou dysfázií vždy vysvětlují, že je to obdobné, jako když cizinec, který umí asi 50 slov, musí zvládnout normálně žít a domluvit se v cizí zemi. Ví, co chce říci, ale neumí se slovně vyjádřit, proto používá všechny možné

způsoby ke komunikaci. A jelikož nezná slovní projevy okolí, dochází k častým nedorozuměním. Dobře se však orientuje podle situace, pochopí mnohé z logiky věci. U dětí s vývojovou dysfázií se vývoj řeči vždy opoždí a řeč se vyvíjí jinak než u ostatních dětí. Bez odborné pomoci se jejich řeč správně nerozvine – a pak si následky ponесou po celý život. V odborné literatuře se proto také hovoří o narušené komunikační schopnosti. Děti s vývojovou dysfázií často mívají nevyrovnaný celkový vývoj, a to i velmi inteligentní děti.

Děti s vývojovou dysfázií dlouho používají jen izolovaná slova; věty se u nich objevují až po třetím roce, u těžších forem i kolem pátého roku.

Jak již bylo uvedeno výše, vývoj těchto dětí probíhá odlišně než u ostatních dětí. Odlišnosti a příznaky jsou velmi pestré, navíc se ještě různě kombinují, ale zhruba je lze zařadit do několika oblastí: projevy v hrubé motorice; projevy v jemné motorice; projev v grafomotorice; vývoj motoriky mluvidel; řečový vývoj; zrakové vnímání; sluchové vnímání; orientace v prostoru a čase.

Projevy dítěte s vývojovou dysfázií v hrubé motorice

- Dítě je od počátku vývoje v hrubé motorice **velmi neobratné**, později se např. těžko učí šlapat na kole, neohrabaně chytá a hází míč, nedokáže stát na jedné noze, nedovede napodobit pohyby při cvičení.
- Nebo je dítě naopak **velmi pohyblivé**, do všeho se vrhá po hlavě, nebojí se, všechno se učí samo, ale pokud si nějakou pohybovou dovednost osvojí špatně, má velké

problémy se jí poté naučit správně, zvláště pokud se jedná o soustavu pohybů, které jdou za sebou. Teprve při učení složitějších pohybů se projeví problémy s koordinací pohybů.

Jak lze pomoci dítěti v mateřské škole

Nejlépe se rozvíjí hrubá motorika při přirozených dětských aktivitách na hřištích a při běžných tělesných cvičeních. Je dobré zaměřit se více na všechny **aktivity s míčem**. Pro rozvoj pohybových dovedností jsou velmi vhodné i všechny **pálkové sporty**. Doporučuji také tzv. **opičí dráhy** (dítě má provést tři a více úkonů podle pokynu, např. doskákat po pravé noze ke stromu, sebrat ze země šišku, strefit se do nějakého terče a doplazít se nazpět...).

Pro dítě s vývojovou dysfázií je velký problém přesně dodržet pokyny, tak jak jdou za sebou. U těchto cvičení, pokud jsou vhodně doprovázena slovními pokyny, se děti s vývojovou dysfázií zároveň učí porozumět rozvitým větám, které obsahují několik informací, což velmi potřebují. Pokud mají problém s nějakou činností, inklinují k tomu, se jí vyhnout (odmítají ji, vztekají se, projevují různé únikové chování atd.). Právě **výběh vhodných pohybových aktivit**, které by měly být přiměřené věku a schopnostem dítěte, a postupné navyšování obtížnosti jsou velkou pomocí při rozvoji hrubé motoriky u těchto dětí. Samozřejmostí je účinná stimulace dítěte ze strany pedagoga. Stále větším problémem se ukazuje to, že děti obecně mají méně pohybu, proto mohou mít podobné příznaky i děti, které žádnou vývojovou poruchu nemají. Stále více rodičů vozí děti autem z domova až ke dveřím školy; některé maminky vozí v kočárku ještě i tříleté dítě ... Obyčejná chůze je pro zdravý vývoj velmi důležitá, rodiči by ji tudíž měli

dítěti dopřávat co možná nejvíce a nejčastěji. Velkým problémem bývá i vysedávání dětí u televize nebo počítačových her. Letos se hodně rozšířily tablety, což je výborná pomůcka, kterou sama již delší dobu využívám, ale pokud si malé dítě hraje pouze s tabletem a chybí mu obyčejný pohyb a hry s běžnými hračkami, je něco v nepořádku.

Projevy dítěte s vývojovou dysfázií v jemné motorice

- **Neobratnost** a opoždování ve všech činnostech souvisejících s jemnou motorikou.
- **Překotnost** ve všech činnostech souvisejících s jemnou motorikou.

Jak lze pomoci dítěti v mateřské škole

Jemnou motoriku nejlépe rozvíjí **zvládnutí sebeobsluhy. Ve třech letech** by dítě mělo umět správně držet lžici, s pomocí by se mělo dokázat obléknout, dojít si samo na toaletu, umýt si ruce apod. **V pěti letech** by mělo být dítě schopné se samo obléknout. **V šesti letech** by mělo zvládat zavazání tkaniček u bot. U dětí s vývojovou dysfázií dochází v tomto směru k opoždování a je potřeba s nimi tyto činnosti speciálně nacvičovat. Mnohé paní učitelky v mateřských školách mi však opakovaně potvrzují, že ani ostatní děti tyto činnosti nezvládají, neboť pro rodiče je rychlejší udělat všechno za dítě.

Obratnost rukou se vyplatí procvičovat pomocí různých **her, stavebnic, mozaiky, prací s papírem a jinými materiály**.

Projevy dítěte s vývojovou dysfázií v grafomotorice

- Dítě odmítá kreslit.
- Dítě kreslí, ale po svém. Odmítá správné držení tužky, nedokáže napodobit jednoduchou kresbu.
- Křečovitě drží tužku, nezvládá nakreslit rovnou čáru, patrný až třes

Jak lze pomoci dítěti v mateřské škole

V kolektivu dětí s dobrou stimulací jsou přece jenom větší možnosti namotivovat dítě tak, aby vzalo tužku, pastelku nebo štětec do ruky a začalo kreslit či malovat. Začíná se od jednoduchých technik, např. malování prstovými barvami, uvolňovací cvičení ruky, kresba na velké plochy, svislé plochy apod. Pro řečový rozvoj je kreslení velmi důležité, ne-li klíčové. Z praxe vím, že jakmile dítě začalo více kreslit, došlo i k vývojovému skoku v řeči. Děje se tak proto, že mozková centra leží v těsné blízkosti a částečně se překrývají.

Pro řečový rozvoj je kreslení velmi důležité, ne-li klíčové. Z praxe vím, že jakmile dítě začalo více kreslit, došlo i k vývojovému skoku v řeči.

U předškolních dětí doporučuji kurz grafomotoriky. Pokud se u dětí s vývojovou dysfázií intenzivně neprocvičuje grafomotorika, mívají v základní škole častěji než ostatní děti **problémy se psaním.**

Vývoj motoriky mluvidel u dítěte s vývojovou dysfázií

- Velká neobratnost mluvidel, až dysartrické rysy.
- Lehká neobratnost mluvidel.

Pokud dítě má velkou neobratnost mluvidel, pak neumí vyslovit většinu hlásek. Proto cvičí **správnou výslovnost pod vedením klinického logopeda.** Děti, které mají dobrou motoriku mluvidel, často nemají ani velké problémy s grafomotorikou. Výslovnost u těchto dětí může probíhat jen lehce opožděně, což může paradoxně způsobit, že se tyto děti dostanou do odborné logopedické péče pozdě.

Nácvik správné výslovnosti u dětí s vývojovou dysfázií se provádí až ve chvíli, kdy je obsahová stránka řeči dobře rozvinutá a děti se

dokážou dobře verbálně vyjadřovat v rozvitých větách. Rozhodně není nácvik artikulace v terapii řeči prioritou.

Řečový vývoj dítěte s vývojovou dysfázií

- Vývoj řeči se opožďuje, a jakmile se začne více rozvíjet, vyvíjí se abnormálně.
- Nebo dítě může začít mluvit stejně jako ostatní děti, ale není mu rozumět, komolí slova, vytváří si vlastní slovník, přehazuje slovosled ve větě...

Jak lze pomoci dítěti v mateřské škole

Je třeba podporovat řečový vývoj všemi způsoby, ale zároveň vycházet z řečových možností dítěte a přitom akceptovat rozumový vývoj dítěte, který je vždy na vyšší úrovni než řečové schopnosti. Vývoj řeči u těchto dětí bývá narušen ve všech jazykových rovinách.

a) Foneticko-fonologická jazyková rovina:

- Dítě nerozlišuje jednotlivé hlásky ve slově, přehazuje je.
- Nesprávná výslovnost.
- Neporozumí jednotlivým slovním spojením; až když se dané spojení pronese pomalu slovo po slově, pak „dešifruje“ jednotlivá slova a teprve potom přichází na řadu porozumění významu.

b) Morfologicko-syntaktická jazyková rovina:

- Dítě nesprávně používá rody, pády, má problémy se shodou číslovky a podstatného jména apod.
- Nepoužívá nebo nesprávně používá předložky a jejich vazby.
- Přehazuje slovosled ve větě, má problém mluvit v rozvitých větách a v souvětích.
- Často se opravuje, nedořikává věty, hledá vhodná slova, nemůže si na ně vzpomenout.
- Nepoužívá zvrtná zájmena, nesklouje osobní zájmena, málo používá přídavná jména atd.

c) Lexikálně-sémantická jazyková rovina:

- Pasivní slovník je podstatně větší než aktivní.
- Dítě nepoužívá plně výstižně slova, zaměňuje významově podobná slova.
- Neporozumí významu některých slov.
- Řeč je informačně chudší.

d) Pragmatická jazyková rovina:

- Dítě se nedokáže jasně vyjádřit.
- Těžko se učí souvislému řečovému projevu (dějovému vyprávění, popisu obrázků).
- Je omezena verbální komunikace s ostatními dětmi i dospělými.

Děti s vývojovou dysfázií mají také **zkrácenou verbální paměť**, tzn. že se hůře učí zpaměti básničky, písničky, říkadla... A když se je naučí, rychle je zapomenou, jestliže si je neopakují.

Trénování verbální paměti je pro další řečový vývoj velmi důležité. Pokud se ve třídě učíte nějakou písničku, je pro dítě s vývojovou dysfázií běžný nácvik v kolektivu nevhodný; písničku se takto nenaučí. Stimulačně je však pro ně dobré sledovat, že ostatní kamarádi rádi zpívají.

Jak lze dítěti pomoci s nácvikem písničky:

1. Pomalu, slovo za slovem, odříkáme text písničky. Zdůrazňujeme krátká slova, především zájmena a zvrtná zájmena „se, si“.
2. Dítěti jednoduchými větami vysvětlíme, o čem písnička je. Rozhodně nepoužíváme souvětí a složitou větnou stavbu.
3. Kontrolujeme, zda dítě rozumí jednotlivým slovům a výrazům. Není však vhodné položit otázku: „Rozumíš tomu?“, ale vždy se zeptáme konkrétně na dané slovo a ujistíme se, že dítě jeho význam zná.
4. Zjistíme, zda má dítě všechna slova v aktivním slovníku, to znamená, že ve chvíli, kdy se dítěte zeptáme, je schopné slovo použít. Pokud tomu tak není, musíme s ním dané slovo nacvičit, aby si je dítě zapamatovalo.
5. Dítě učíme písničku individuálně a po částech. Předáme text písničky i rodičům, aby jej s dítětem mohli procvičovat i doma.
6. Současně písničku zpíváme s celou třídou a sledujeme, co už dítě zná, co je schopné v kolektivu zazpívat.
7. Velkým úspěchem je okamžik, kdy dítě zazpívá celou písničku samo, za což je samozřejmě náležitě oceníme.

V mé praxi není výjimkou situace, když se matka učí s dítětem, které má středně těžkou vývojovou dysfázií, čtyřřádkovou básničku s přestávkami i na pískovišti, v dopravních prostředcích apod. (asi hodinu každý den). Takto se dítě zhruba po 14 dnech básničku naučí. Cvičení verbální paměti u dítěte s vývojovou dysfázií vyžaduje hodně trpělivosti a vynalézavosti.

Dítě s poruchou krátkodobé paměti má problém zopakovat větu, těžko si osvojuje novou slovní zásobu. Nemůže si na potřebné slovo vzpomenout (vážne výbavnost slov). U těchto dětí rovněž hrozí riziko, že se při nevhodném výchovném působení mohou objevit **příznaky koktavosti**.

Vývoj zrakového vnímání u dítěte s vývojovou dysfázií

Většinou probíhá jako u ostatních dětí, často je zrakovým vnímáním kompenzováno zhoršené sluchové vnímání. Problémem bývá častá porucha pozornosti – dítě pak přehlédne nějaký detail. Zrakové vnímání je však potřeba trénovat také, aby se předešlo specifickým poruchám učení, které vývojová dysfázie často doprovází. Nejčastějším problémem je pravolevá orientace.

Vývoj sluchového vnímání u dítěte s vývojovou dysfázií

- Vždy se opoždí, ale na různých úrovních.
- Dochází ke zhoršené schopnosti rozlišovat slova nebo části slov ve větě.
- Dítě potřebuje delší čas, aby pochopilo, co se mu sděluje; potřebuje je si to „přeložit do své řeči“.
- Bývá zhoršena sluchová paměť.
- Opoždí se dozrávání fonematického sluchu.
- Kvůli zhoršenému sluchovému vnímání dochází vždy ke zhoršenému porozumění řeči.

V logopedické ambulanci mi rodiče často tvrdí, že je dítě chytré, všemu rozumí, jen nemluví. Názorně pak musím rodiče přesvědčit, že dítě je opravdu chytré, tudíž se velmi dobře orientuje podle situace, prožitých událostí a gestikulace, ale pokud toto vše vyloučím, zjistí se, že vlastně nerozumí.

Jak lze pomoci dítěti v mateřské škole

Děti s vývojovou dysfázií jsou často živé, obecně jim unikají detaily, mají výpadky pozornosti, a když se k tomu přidá skutečnost, že neporozumějí pokynu, který pedagog vysloví, mohou neprávem získat nálepku „zlobivého“ dítěte. Proto těmto dětem sdělte pokyny jednoduchou větnou stavbou. Jedna věta – jeden pokyn. Zároveň si pohlíďte oční kontakt s dítětem. U malých dětí je nutné zkontrolovat i porozumění jednoduchému pokynu. Děti s vývojovou dysfázií spotřebují na sluchové vnímání řeči více energie než ostatní děti.

Dětem sdělte pokyny jednoduchou větnou stavbou. Jedna věta – jeden pokyn. Zároveň si pohlíďte oční kontakt s dítětem.

Je to obdobné, jako když na vás celý den někdo mluví cizím jazykem, ze kterého znáte jen několik slov, a vy máte na tuto řeč stále nějak reagovat. Po nějaké době se vám mozek automaticky vypne a vy zkrátka přestanete vnímat. Totéž prožívají děti s vývojovou dysfázií každý den v mateřské škole. Doma tyto děti ve věku kolem dvou až tří let často zacpávají mamince pusou, když jim chce číst z knížky nebo zpívat. Nejradyji sledují v televizi jednoduché kreslené pohádky, kde se příliš nemluví; ty hrané jsou pro ně už příliš náročné. Při těch kreslených

totiž nemusejí poslouchat, co postavy říkají, a přitom pochopí děj a odpočítanou si. Důležité je **vedení klinického logopeda**, který zjistí, na jaké úrovni se dítě ve sluchové diferenciaci nachází, a doporučí **individuální postup nácviku sluchového vnímání**. Pedagog v mateřské škole by měl mít na paměti, že je potřeba u dítěte kontrolovat porozumění všemu řečenému a zjednodušit větnou stavbu. Složitému vysvětlování tyto děti neporozumějí.

Zhoršená orientace v prostoru a v čase

Zhoršená orientace v prostoru a v čase souvisí s porozuměním řeči. Pro dítě je **obtížné zapamatovat si a rozlišovat předložky**. Všechny děti s vývojovou dysfázií měly například problém rozlišit předložku „na“ a „nad“ a pochopit jejich význam, obdobné je to s předložkami „po“ a „pod“, až na to, že se mi většinou vůbec nepovede vysvětlit jim rozdíl, a tak čekám, až děti začnou číst, protože pak již rozdíl pochopí.

U dětí s vývojovou dysfázií se rovněž opožďuje pochopení časových údajů. Déle jim trvá, než pochopí rozdíl mezi dny a měsíci apod. Děti jsou nakonec schopné naučit se, jak jdou dny nebo měsíce za sebou, ale když je vybídnu, ať mi vyjmenují dny, nejdříve se zeptají: „Je jich 7, nebo 12?“ – a pak mi je vyjmenují. **Mnohé z těchto problémů odezní, jakmile děti začnou číst**. Proto je nesmírně důležité, aby bylo dítě dobře připraveno na čtení a aby se provedla všechna preventivní opatření, která zabrání případným specifickým poruchám učení.

Včasná odborná pomoc je klíčová

Tento článek byl pouhým vhledem do složité problematiky, která se nazývá vývojová dysfázie. Jak je zřejmé z výše uvedeného, bývá

u dětí s takovými problémy obtížné vybudovat zdravé sebevědomí. Známe několik dospělých lidí s vývojovou dysfázií, kteří vystudovali vysoké školy a jsou velmi dobří ve svém oboru. Museli se však naučit se svou vadou řeči žít – a zvládli to, i když dříve nebyla této problematice věnována taková pozornost jako dnes. Dnešní diagnostické a terapeutické možnosti jsou mnohem lepší než dříve, proto je důležité, aby se děti s vývojovou dysfázií dostaly do odborné péče včas, a měly tak možnost žít plnohodnotný život. Pokud do vaší mateřské školy dochází dítě, které má příznaky vývojové dysfázie, spojte se s klinickým logopedem, který o dítě pečuje. Mateřská škola rovněž může pomoci v logopedické terapii.

Pokud však dítě v logopedické péči není, doporučte ji rodičům dítěte. Kliničtí logopedi spolupracují s dalšími odborníky, kteří mohou dítěti pomoci (např. foniatr, neurolog, psycholog), a mohou tudíž nabídnout ucelenou

logopedickou péči. Terapie u dítěte s vývojovou dysfázií je zaměřena na celou osobnost a klinický logoped speciálními cvičeními rozvíjí motoriku dítěte, včetně orofaciální motoriky, sluchové a zrakové vnímání, všechny jazykové roviny, porozumění rozvíjeným větám i jednotlivým slovům, verbální paměť a pozornost. Pokud se podaří zrehabilitovat vývojovou dysfázií v předškolním věku, což je u lehké formy možné, pak se **u dítěte v základní škole ani nemusejí objevit příznaky specifických poruch učení**.

Mně se povedlo navázat úzkou spolupráci s některými učitelkami z mateřských škol, které mají ve třídě dítě s vývojovou dysfázií. Terapie řeči u těchto dětí postupuje rychleji, děti lépe spolupracují a radost z výsledků mají všechny zúčastněné strany. Navíc tyto děti již zjistily, že lze zvládnout i věci, které se jim zpočátku vůbec nedařily.

Autorka působí jako klinická logopedka

